

Adressen til denne artikkelen er:

<http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/article2792120.ece>

Her kommer kronikken med Magne Lindholms kommentarer. De står i kursiv. Jeg har fått lov av Paul. Man bør alltid spørre først når man gjør sånt.

Unntak fra folkeskikken

Tittelen lager avisen. Hvis du ikke lager'n sjæl, og den du har laga sjæl er god. Da blir den stående. Det lønner seg, for da har du kontroll. Men ikke bry deg om å lage tittelen før hovedteksten er ferdig. Det er bare dumt å forelske seg i en god tittel på forhånd. Det kan hende teksten din tar en annen vei.

Debatten om bokbransjens etikk har avslørt manglende kunnskap om hvorfor ulike profesjoner holder seg med ulike etikkplakater.

Dette er en ingress som Aftenposten har lagt inn. Ikke bry deg om den når du skriver. Men har du et pirrende poeng kan du være helt sikker på at det dukker opp her.

Paul Bjerke

Først publisert: 27.11.08 | Oppdatert: 27.11.08 kl. 10:46

I 2004 skrev advokat Cato Schiøtz en bekymret kronikk i Dagbladet om det økte avkastningskravet for pressen og bokbransjen: «en investering i kulturinstitusjoner som for eksempel Dagbladet eller Gyldendal skal i prinsippet ha samme avkastning som en investering i Orkla eller Hydro. 12 prosent som minimum takk. Hva skjer i forlengelsen av dette avkastningskravet?»

Jeg tror vi har fått svaret på Schiøtz' spørsmål i høst. Aldri tidligere har Dagbladet og VG ryddet så mange forsider for å gjengi de mest pirrende detaljene fra bokhøsten. Forsidene er et resultat av noe jeg vil kalle det forlagsjournalistiske kompleks, et system av organisert og ikke-organisert samrøre og objektive fellesinteresser mellom en kommersiell forlagsbransje og en kommersiell presse.

Her ser vi at Paul har et superaktuelt anslag. Det er til og med kombinert med autoritetsargumentet: han refererer en gammel bekymring fra pressens ledende kjendisadvokat, og forteller at vi har fått svaret. Han fører oss direkte opp på samfunnsdebattens aller høyeste nivå, både når det gjelder deltakernes status (Schiøtz) og når det gjelder hvor viktig temaet er. Det gjelder intet mindre enn våre store kulturinstitusjoner!

Det er klart at vi må følge med videre, vi som er kommet i så godt selskap. Dessuten har vi selv sett det i avisen.

Gratis journalistikk.

Denne uhellige alliansen (*her kommer karakteristikken inn. Snakket vi ikke nettopp om kulturinstitusjoner?*) mellom forfattere, forlag, medier og journalister driver frem stadig mer private biografier og stadig tøffere lanseringsjournalistikk – ikke bare her til lands. Om oppslagene skyldes innsalg fra forlagene, eller at journalister kan lese og vet hva de skal lete etter, er underordnet. For uansett er alle parter fornøyde. (*Kan det*

være en sammensvergelse her, -mot oss? Følg med, følg med.) Forlagene får reklame, nyhetsredaksjonene får tilnærmet gratis oppslag – førstesiden kommer mer eller mindre ferdiglagd fra boktrykkeriet. Den journalistiske innsatsen innskrenker seg til å prøve å sikre enerett.

Var det ikke det vi trodde. Det foregår noe ekkelt her. Dessuten er journalistene noen slappinger. Paul forteller oss hva det var, det vi ante.

Her har vi nettopp lest et langt anslag, først med aktualitet, så med en beskrivelse av hva det er vi har sett i pressen. I den siste delen av dette avsnittet er en slags blanding av anslag og det neste standardelementet i kronikken, som jeg kaller det faglige ankeret. I dette tilfellet er det en interessant vri på forankringen, fordi publikum på en måte oppnevnes til medeksperter. De har jo vært øyenvitner ved å lese Dagbladet og VG. En så lang innledning viser at det går an å variere. Dessuten er dette en forkortet tidsskriftartikkel, og det lange innledningspartiet er kanskje en rest fra det tidsskriftet.

Unntak fra allmennmoralen.

De mye omtalte Mia Gundersen/Kjell Inge Røkke-forsidene og andre sterkt diskutabile resultater av det forlagsjournalistiske komplekset, tydeliggjør savnet av etiske regler for sakprosa.

Her forskutterer Paul konklusjonen! Akademikere, les en gang til! Det er ikke bare mulig, men nødvendig å gjøre det slik når man skriver i avisen. Konklusjoner skal komme først. I hvert fall i en antydende form. (Litt spenning må vi jo ha i resten av teksten.) Så kommer grunnene. Etterpå. Som her:

Men min hovedbegrunnelse for å mene at sakprosabransjens forfattere og forleggere sammen bør formulere sin egen bransje- og profesjonsetikk er likevel en annen: Flere forleggere og forfattere har i høst uttalt at forlagsetikk handler om alminnelig folkeskikk, som når Monn-Iversens biograf Sverre Gunnar Haga til Dagbladet sier at «hva du skriver eller ikke skriver har mest med oppdragelsen å gjøre».

Dette er en misforståelse. Sakprosaens bransjemoral er ikke en slags forlengelse eller spesialisering av folkeskikken eller allmennmoralen. Det er tvert imot slik at profesjons- og bransjemoraler normalt er systematiserte unntak fra allmennmoralen, eller om man vil: regler for hvordan allmennmoralen skal brytes på en akseptabel måte.

Heisann! Nå er vi midt i fagdiskusjonen om profesjonsetikk, her kalt bransjemoral. Vi har altså forflyttet oss til det faglige ankeret, avsnittet der skribenten skal overbevise om at han er verd å høre på i dette vanskelige spørsmålet. Dessuten slås det fast en del ting, ganske bastant. Igjen: Konklusjoner først, grunner etterpå.

Noen enkle eksempler: Politiet og militært personell har rett til å skade andre, i verste fall har de rett til å skyte medmennesker. Men dette er regulert både av lovgivning og av egne etiske regler for profesjonen. Helsepersonell kan trå inn i det enkelte menneskes intimsfære på en måte som i normal medmenneskelig omgang er moralsk helt uakseptabelt. Sosialarbeidere har rett til å kreve detaljert redegjørelse for klientenes liv. Derfor har både helsearbeidere og sosionomer profesjonsetiske koder og nemnder.

Dette er gode og lett forståelige eksempler. En god lærer må bruke slike for å få elevene, altså leserne, til å forstå poengene. Vi har nå skjönt at Paul Bjerke kan sine ting, og hva han mener. Han har til og med vist at han kan skrive om faglige spørsmål uten å dlynge oss ned i fremmedord. En grei kar.

Det faglige ankeret har virket. Nå kan vi følge Paul inn i det lange diskusjonsavsnittet, som alltid er kronikkens lengste og viktigste del. Det er også det mest varierte.

Systematiske brudd.

Angår dette bokbransjen? Ja. Allmenmmoralen kan deles inn i normer om ikke å skade sine medmennesker, normer om individets rett til selvbestemmelse, normer om rettferdighet og normer om velgjørenhet. Noen eksempler fra årets bokhøst viser hvordan sakprosaen systematisk bryter de tre første.

Her kommer noen tunge etiske premisser koplet til et løfte om aktuelle eksempler. Brikkene beveger seg på bordet. Diskusjonen er i gang.

Når en selvbiograf refererer fra private samtaler eller offentliggjør intime detaljer fra sin omgang med andre mennesker uten deres vitende og/eller omtaler medmennesker i sterkt nedsettende ordelag, er dette åpenbart brudd på både forbudet mot skade og retten til selvbestemmelse. Det samme gjelder når en såkalt «uautorisert» biograf bruker en hel bok til å omtale et levende medmenneske mot dets vilje. Boken er (ofte) i utgangspunktet ment å skade den andre, og det er uansett et brudd på det allmenmmoralske prinsippet om selvbestemmelse å skrive bøker om andre mot deres vilje.

Han bruker teorien! Tenk om alle som skrev gjorde det! Vi er allerede blitt veldig mye klokere. Dessuten har det kommet opp at noen bøker skrives for å skade andre, og at det kan være bra. En pirrende tanke. Med litt pirring underveis er det morsommere å lese videre.

I forskningsetikken følges allmenmmoralen på dette punktet. I medisinen er det for eksempel etablert et ufravikelig krav om informert samtykke, og i de statlige etiske reglene for samfunnsfagene kreves det aksept fra organisasjoner og bedrifter for å gjennomføre undersøkelser på dem.

Her får vi en ny dose faglig informasjon, som virker som premisser i diskusjonen. Denne kronikken er på en måte litt baktung, for mange av de tingene som står her i diskusjonen, vil trækkes inn i det faglige ankeret rett etter anslaget i andre kronikker. Men det er slett ikke lurt å lage en kjempeklump av teori, tall og fremmedord sånn cirka 10 cm nede i teksten. Mange gjør det. Det er mye lurere å porsjonere opplysningene utover i teksten, slik at de kan svelges i små porsjoner. Som her.

I journalistikkens profesjonsetikk er det motsatte prinsippet slått fast. Ingen journalist ville finne på å bry seg om at en «maktperson» ikke ønsker omtale. Det er faktisk slått fast i Vær Varsom-plakaten at det er i strid med presseetikken å akseptere slike ønsker.

Klart og greit. Det er ikke noe i veien for å være bastant, hvis det man sier er riktig. Jo dårligere plass man har, jo tydeligere må man uttrykke seg.

Uryddige argumenter.

Bokbransjens representanter synes (*Æsj. Jeg hater ordet "synes". Det er et ord de aller færreste bruker i dagligtalen. Det tyter inn i resonnerende tekster nå for tida, for å framstille noe som er nesten sikkert, som om det var sikkert. Ved siden av at man bruker en antydning som argument, har dette en stilistisk virkning. Talemålsfjerne ord som "synes" og "kun" tørker ut språket. Les teksten høyt, og erstatt dem med ord du ville tatt i munnen når du skal forklare noe viktig til en god venn.*) å ta det for gitt at det er journalistikkens regler for brudd på allmenmmoralen som skal gjelde for «god forleggerskikk» i bokbransjen, og ikke for eksempel forskningsetikkens krav om informert samtykke. Men argumentasjonen er uryddig, og bruddene på allmenmmoralen er ikke basert i en profesjonsetikk som er transparent og som kan etterprøves av dem som rammes.

Lange setninger. Kompliserte resonnementer. Her balanserer Paul på kanten av det forståelige. Men siden vi har fått en enkel innføring i teorien på forhånd, er det fullt mulig for den interesserte legkvinne å følge resonnementet. Ikke skriv vanskeligere enn dette. Gjerne enklere. Kjøp en pose punktum, og dryss dem ut over teksten.

Profesjoners rett til å bryte allmenmmoralen bygger dessuten på en plikt til å ivareta et samfunnsoppdrag. Hvis det ikke finnes noe samfunnsoppdrag, eller hvis de konkrete bruddene ikke kan legitimeres av samfunnsoppdraget, eksisterer ikke noe unntak fra allmenmmoralen.

Her introduseres et nytt begrep: Samfunnsoppdraget. Legg merke til at nye elementer i teksten presenteres i ubestemt form første gang. Deretter i bestemt form. Det er en fast regel.

Siden den nye informasjonen porsjoneres i så små doser, klarer de fleste å svelge den.

Journalistikkens profesjonsmoral viser til et samfunnsoppdrag som i visse tilfeller gir dem rett til å plage andre og til å overkjøre medmenneskers rett til selvbestemmelse.

Dette var litt av et resonnement! Klarte du å følge det? Er du enig? Du ville neppe ha klart noen av delene for et kvarter siden. Der ser du hva en god kronikk kan gjøre med et menneske.

De etiske kodene og den etiske nemnda har som erklært formål å avveie disse plagene mot allmennhetens informasjonsbehov. Riktignok er det slik at journalister i liten grad faktisk gjør en slik avveining, men systemet er åpenbart bedre enn ingenting

Som vi ser, går teksten inn for landing. Vi er på vei mot konklusjonen. Men siden dette er en kronikk, føres det inn nye momenter hele veien. Vi har ikke plass til å si ting to ganger, det vil si under diskusjonen pluss under konklusjonen, som i akademiske tekster. Vi må konkludere underveis. Og det er ikke spesielt risikabelt å kritisere journalister, særlig ikke når man balanserer kritikken med påstanden om at det etiske systemet til journalistene er bedre enn ingenting.

Middel mot moralisme.

Bokbransjen bør skaffe seg offentlig kjente og begrunnede normer for sin publiseringspraksis – og det trengs ikke gjøres mer komplisert enn en etikkplakat på Den norske Forleggerforenings og Norsk faglitterær forfatterforenings nettsider.

Var det ikke det vi ante? Nå kommer konklusjonene på løpende bånd. Paul lurer faktisk inn en ekstra konklusjon før hovedkonklusjonene. Den har form av et praktisk forslag. Dette grepet har en helt bestemt fordel: han slipper å avslutte teksten med forslaget. En slik praktisk avslutning er kjedelig. Ved å legge det praktiske forslaget foran hovedkonklusjonene har han ryddet plass nederst i teksten, slik at han kan legge inn en fiks liten avslutning, og framstå som en god skribent.

Erfaringer fra presseetikken viser at en transparent etikkplakat ikke eliminerer overtrampene, men synliggjør dem og kan ansvarliggjøre bransjen.

Premiss for første hovedkonklusjon.

På denne måten vil en organisert bransjeetikk for det første være det motsatte av moralisme – kanskje til og med et middel mot dette.

Som kom her.

Moralisme er jo nettopp en ureflektert og forstokket versjon av allmenmoralen.

Her skyter han ned den viktigste hovedinnvendingen, som man særlig kan vente fra den gamle kulturradikale avisen Dagbladet, som kan komme til å hevde at Pauls kritikk er forstokka moralisme: skal vi fortie at vanlige mennesker har et sexliv? I 2008? I stedet insinuerer han at det er Dagbladet, VG og Aschehoug som er ureflekterte, og det vil nok de fleste erklære seg enige i hvis de har orket å lese så langt som hit.

For det andre vil en bokbransjeetikk synliggjøre ansvarsforholdene mellom bokbransjen og pressen i det forlagsjournalistiske komplekset.

For det første, for det andre... Ingen ting er vel mer overbevisende enn litt systematikk. Men få ting er så slitsomt som folk som bruker disse vendingene ustanselig. Vær varsom med denne tellinga. Tell aldri lenger enn til tre, og gjør det ikke hver gang. Bruk heller tida til å finne noen overbevisende premisser.

En bokbransjeetikk ville ikke primært gitt oss mer moralske bøker.

Det er jo ikke sikkert at mer moralske bøker er bedre bøker. Det er tydelig at han har behov for ikke å bli stemplet som moralist, siden han gjentar poenget.

Men vi kunne fått skarpere, viktigere og bedre sakprosa.

Det er kanskje det vi alle drømmer om? I hvert fall de av oss som gidder å lese en hel kronikk om forlagsetikk, skrevet av en halvgammal radikaler. Sakprosaen finnes ikke bare i bøker. Den finnes også i avisene. Dessuten er dette en forkortet artikkel fra fagprosaforfatterens eget tidsskrift. Sluttsetningen her er altså en slags publikumsfrieri. Jeg er sikker på at svært mange lesere av Prosa vil svare ja, og gifte seg med Pauls argumenter. Forlagsdirektør Ida Berntsen i Cappelen derimot, som åpnet denne debatten med en faglig svak artikkel i forrige nummer av Prosa og vel har sin del av ansvaret for at sakprosaen kunne vært så mye bedre, sitter avkledd igjen. Mener i hvert fall jeg. Kritikk av forlagsfolk med god inntekt og dårlig underbygde synspunkter er en sikker vinner når man henvender seg til forfattere.

Men dette sluttavsnittet handler ikke bare om sakprosaen generelt. Hvis vi går opp til toppen av kronikken igjen, vil vi se at dette er en indirekte kommentar til Cato Sciøtz'

bekymring fra 2004, som ble sitert i åpningen. Kronikken er altså en sirkelkomposisjon. Sirkelkomposisjonen er den aller enkleste og mest effektive måten å lage en god tekst på. Den virker som en snurpenot. Når endene i nota (begynnelse og slutt i teksten) knyttes sammen, kan man fylle nesten alt mulig i notposen. Leseren vil mene at det henger sammen alt sammen.

Når man lager en sirkelkomposisjon må man passe på at det ikke avsløres som et billig triks. Det er jo det det er. Det betyr at man ikke skal gjenta ordrett det som sies i første setning i siste setning. Da blir gåten for lett å løse, og leseren blir ikke smigret av sin egen skarpsindighet.

*Enten lager man en indirekte forbindelse som må gjennomskues av leseren, slik Paul har gjort her, eller så gjentar man poenget i setning nummer **to** i siste setning. Da virker det mye mer elegant, leseren føler seg som en intelligent leser siden hun løste gåten, og havner på skribentens parti. Det var det som var meningen.*

Og nå er kronikken slutt.

Dette er en kortversjon av en artikkel i Prosa nr. 06/08, som utgis i dag.

Denne setningen er en redaksjonell kommentar. Som vi ser er dette en kortversjon av en tidsskriftartikkel. Det er nå blitt slik at de aller fleste tidsskrifter tilbyr en kortversjon av en artikkel til avisenes kronikkredaktører når de lanserer en ny utgave av tidsskriftene. Det er en parallell til den praksisen Paul kritiserer i sin kronikk!

På denne måten får kronikkredaktørene en kronikk som er både gjennomarbeidet og har et aktuelt tilsnitt, uten å anstrenge seg noe særlig. Tidsskriftet får etterlengtet reklame. Dette er en praksis som Knut Olav Åmås perfeksjonerte den gangen han var redaktør i Samtiden. Nå er han kulturedaktør i Aftenposten, og benytter seg av sitt gamle triks, fra den andre siden. Det er et eksempel på pressens bytteøkonomi, der informasjon byttes mot oppmerksomhet.

Denne praksisen er ikke så dum, for den fører til at det står fornuftige ting i avisene. Eller ufornuftige. Et eksempel på det siste er altså, etter min mening, Ida Berntsens kronikk "Litteratur i grenseland" som sto i Aftenposten 08. 09. 2008. Den er en kortversjon av den artikkelen Paul angriper i denne kronikken. Du finner den her:

<http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article2640796.ece>

Og dermed skulle balansekravet være oppfylt, selv om noen kanskje vil mene at saklighetskravet ikke er det.

Lykke til.